

PÄÄKIRJOITUS

Kati Parppei

Venäjän historiapolitiikka

Tämän numeron vieraileva päätoimittaja on Venäjän historian dosentti, yliopistonlehtori Kati Parppei (Itä-Suomen yliopisto, kati.parppei@uef.fi)

Historiapolitiikka tarkoittaa lyhyesti määriteltynä pyrkimyksiä hyödyntää menneisyyttä nykypolitiikan ja nykyisten valtarakenteiden oikeuttamiseen ja tukemiseen. Ei liene liioittelua väittää, että valikoivaa operoimista menneisyyden kuvastoilla harjoittavat tavalla tai toisella kaikki yhteisöt ja yhteiskunnat. Varsinaista historiapolitiikkaa voi pitää 1800-luvun kansallisaatteiden ja niihin saumatta nivoutuneen kansallisen historiankirjoituksen elinvoimaisena lapsena. ”Kansallisilla kertomuksilla” on pyritty lisäämään yhteisön sisäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja piirtämään rajalinjoja meidän ja muiden välille.

Noin puoli vuosisataa sitten historiantutkimuksen mannerlaatat alkoivat liikkua ja etäännyä vanhoista, positivistisista ja kansallismielisistä lähtökohdistaan. Muutoksen myötä myös enemmän tai vähemmän vakiintuneet kansalliset historiakaanit otettiin kriittisen tarkastelun kohteeksi. Monissa niin kutsutuissa länsimaissa menneisyyden tulkinnallisuuden hyväksyminen ja moniäänisyys ovat nykyisin valtavirtaa niin tutkimuksessa kuin opetuksessakin (joskin kansallismieliset tahot saattavat vaatia ja pyrkiä edistämään paluuta ”kansaa yhdistäviin”, yhtenäisiin historian esityksiin). Myös jännitteisistä ja vaikeista historian tapahtumista ja vaiheista voidaan käydä julkista keskustelua. Historiapolitiikkaa kyllä harjoitetaan – sellaiseksi voidaan lukea esimerkiksi erilaiset sotien julkisen muistamisen tavat – mutta sitä myös läpivalaistaan ja analysoidaan kriittisesti, eikä tätä tutkijoiden ja journalistien toimintaa pyritä mitenkään estämään tai rajoittamaan hallinnollisin toimin.

Eräissä maissa, kuten Venäjällä, tätä postmodernia käännettä suhteessa menneisyyden esityksiin ei tapahtunut. Autoritaarisesta järjestelmästä siirryttiin lyhyen suvantovaiheen kautta toiseen ja menneisyys valjastettiin uudelleen hallinnon hyötykäyttöön. Samalla, kun kaikenlaista kontrollia on vähitellen lisätty ja ”vääränlaista” kansalaisaktiivisuutta tukahdutettu, myös kansallisen historian esitykset on otettu yhä tiukemmin valtion hallintaan. Tämä koskee niin koulu- ja yliopisto-opetusta kuin muitakin julkisia historiaa sivuavia toimintoja. Venäjän historia esitetään ennen muuta ulkoisilta uhilta puolustautumisen jatkumona. Erityisesti jalustalle on nostettu toisen maailmansodan eli venäläisittäin ”Suuren isänmaallisen sodan” sankarikuvasto, jossa Puna-armeijan sotilaat uhrauksia kaihtamatta kukistivat natsi-Saksan. Muiden näkökulmien esittäminen esimerkiksi neuvostomiehityksestä tulkitaan

Venäjällä historian vääristelyksi, mikä on saattanut suoralle törmäyskurssille erityisesti itäeurooppalaisten maiden ja Venäjän näkemykset menneisyyden tapahtumista.

Venäjää työkseen tutkiville tämä viimeisen vuosikymmenen aikana kiihtynyt prosessi on tuttu. Monille muille määrätietoisuus, jolla Venäjän hallinto luo ja hyödyntää imperialistista ja militaristista historiakuvastoa poliittisten toimiansa oikeuttamiseksi valkeni vasta, kun Venäjä hyökkäsi täysimittaisesti Ukrainaan helmikuussa 2022. Hyökkäystä perusteltiin näennäishistoriallisilla tulkinnoilla, väitteillä ja viittauksilla. Argumentteja olivat niin venäläisten ja ukrainalaisten historiallinen kohtalonyhteys kuin Kiovan ”natsihallintokin”. Sodan jatkuessa historiaa sivuavat selitysmallit venäläisessä sotaretoriikassa ja propagandassa ovat tehneet yhä villimpiä kieppejä. Erityisesti ”lännen” suhde Venäjään on nostettu tikun nokkaan.

Tämä Ennen ja nyt – Historian tietosanomat -lehden teemanumero valottaa lukijalle venäläistä historiapolitiikkaa eri näkökulmista ja pyrkii osaltaan avaamaan Venäjän hyökkäyssodan ideologisia ulottuvuuksia. Mukana on neljä vertaisarvioitua artikkelia, yksi katsausartikkeli ja yksi haastattelu.

Simo Mikkosen ja **Jari Parkkisen** yhteisartikkelissa tarkastellaan presidentti Vladimir Putinin historiantulkintoja ja asetetaan ne venäläisen historiankirjoituksen ja -politiikan viitekehykseen. Kirjoittajat käsittelevät kesällä 2021 julkaistua esseettä, jossa Putin esittelee laajasti näkemyksiään Ukrainan historiasta ja sen suhteesta Venäjään. Vaikka Putin ei ole ammattimainen historiantutkija, tulkinnat on nostettu hänen asemansa vuoksi osaksi hallinnon virallista, kyseenalaistamatonta historiakuvastoa. Ne ovat ohjanneet vahvasti retoriikkaa, jolla Ukrainan sota on venäläisessä propagandassa pyritty oikeuttamaan.

Venäjän ortodoksinen kirkko on ottanut hyökkäyssodassa näkyvän ja valtion toimia vahvasti tukevan roolin. Myös tällä yhteistyöllä on historiapolitiittisia ulottuvuuksia, joita **Elina Kahla** analysoi artikkelissaan. Patriarkka Kirillin lausunnoissa sota pyhitetään kosmisena yhteenottona, osana hyvän ja pahan taistelun jatkumoa. Pyhän sodan käsite yhdistää Suuren isänmaallisen sodan ja ”erikoisoperaation” Ukrainassa samalla, kun militanttien ortodoksipyhien hahmoihin lisätään uusia, nykytarpeisiin sopiviksi katsottuja kerroksia.

Mustavalkoista asetelmaa ja viholliskuvia toistavat myös kirjoitukset, joita Kremliin tiukasti sidoksissa oleva Venäjän sotahistoriallinen seura on julkaissut omalla verkkosivustollaan vuoden 2022 helmikuun jälkeen. Sitä, miten ”Länsi” niissä esitetään, käsittelee artikkelissaan **Kati Parppei**. Teksteissä korostetaan Venäjän ja lännen historiallista vastakkainasettelua ja toisaalta Ukrainan ja Venäjän iäkkäistä yhteyttä. Samalla eurasianistiset, aiemmin marginaalissa pysyneet näkökulmat nousevat keskiöön.

Sotilaallisen sankaruuden ajatus liittyy historiapolitiittiseen viitekehykseen, jossa haetaan nykyisille konflikteille viittauspintaa menneestä. Venäjällä se(kin) on pitkälti sidoksissa ”Suuren isänmaallisen sodan” ympärille rakennettuun kuvastoon. Mutta entä kun sotilaskuolemat tapahtuvatkin menneisyyden sijasta nykyhetkessä ja kaukaisen konfliktin seuraukset tuntuvat konkreettisina omassa lähiyhteisössä? **Teemu Oivo** tarkastelee artikkelissaan ”erikoisoperaatioissa” tapahtuneiden sotilaskuolemien esittämistä ja niihin liitettyjä merkityksiä ja ristiriitoja Venäjän Karjalan tasavallan aluemediassa, joka muiden Venäjällä sallittujen medioiden tavoin toimii hallinnon ehdoilla pyrkien välittämään väestölle yhtenäistä viestiä konfliktin syistä ja luonteesta.

Osa menneisyydenhallinnan pyrkimyksiä Neuvostoliitossa ja Venäjällä ovat olleet patsaat ja muistomerkit. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen niihin liittyvät jännitteet ovat tulleet näkyviksi erityisesti entisissä neuvostotasavalloissa ja muissa Itä-Euroopan maissa, mutta Suomessa tšekäläisten neuvostomuistomerkkien olemassaoloon havahduttiin toden teolla vasta Venäjän hyökkäyssodan

myötä. **Pia Koivunen** käy omassa katsausartikkelissaan läpi aiheesta keväällä 2022 herännyttä keskustelua suhteuttaen sitä venäläiseen historiapolitiikkaan ja muistomerkeistä muualla käytyyn polemiikkiin.

Valtiojohtoisesta menneisyyskuvastosta ja sen poliittisesta hyötykäytöstä puhuttaessa unohtuu helposti, etteivät ne ole Venäjälläkään olleet koko totuus. Nykyvenäläinen historiantutkimus ja yliopisto-opetus ovat käsittäneet myös kansallisen kertomuksen kriittistä purkamista ja analysointia, moniäänisyyttä ja kansainvälistä yhteistyötä. Hallinnon toimia kyseenalaistavien tutkijoiden toimintamahdollisuudet ovat kuitenkin rajusti kaventuneet sodan myötä yhä totalitaarisemmaksi muuttuvassa yhteiskunnassa. Samalla kansainvälinen projektitoiminta ja yhteydet monien muiden maiden kollegoihin ovat ainakin instituutioiden tasolla katkenneet. Moni onkin lähtenyt maasta. **Silja Pitkäsen** haastattelussa ääneen pääsee yksi venäläisistä historiantutkijoista, joiden arjen ja ammatti-identiteetin Venäjän hyökkäyssota mullisti.

Tämän numeron artikkelit eivät ole mukavaa tai kevyttä luettavaa, mutta toivomme, että ne lisäävät ymmärrystä siitä, mikä on kuvitteellisen menneisyyden rooli Venäjän nykyyhallinnon oikeuttaessa toimiaan lähialueilla ja kansainvälisessä politiikassa. Sodan ja geopolitiikan tulevia käännteitä eivät nekään – valitettavasti – voi ennustaa.